

Honestas
&
turpitude

**Magnateria Rzeczypospolitej
w XVI–XVIII wieku**

pod redakcją
Ewy Dubas-Urwanowicz,
Marty Kupczewskiej,
Karola Łopateckiego
i Jerzego Urwanowicza

Białystok 2019

Polskie Towarzystwo Historyczne

Komitet redakcyjny

Andrzej Gil · Adrian Jusupović · Karosław Kita · Tomasz Schramm · Wojciech Walczak
(redaktor naczelny) · Ewa Wipszycka-Bravo

Recenzenci

dr hab. Adam Perłakowski, prof. UJ · dr hab. Mariusz Sawicki, prof. UO

Redakcja i korekta

Katarzyna Trusewicz

Tłumaczenie streszczeń

Ewa Wyszczelska

Projekt okładki, łamanie i przygotowanie do druku

Janusz Świnarski

Publikacja dofinansowana ze środków
Wydziału Historii i Stosunków Międzynarodowych

Wydawca

Polskie Towarzystwo Historyczne, Rynek Starego Miasta 29/31, 00-272 Warszawa

Na okładce

Pałac Branickich w Białymstoku, fot. Wojciech Walczak

© Copyright by Polskie Towarzystwo Historyczne & Authors
ISBN 978-83-955346-8-3

Druk i oprawa

totem.com.pl

Spis treści

9 / *Wstęp*

I. Moźnowładztwo – magnateria – arystokracja w epoce wczesnonowożytnej. Wokół kryteriów i terminologii

Marian Wolski

13 / *Drogi i bezdroża średniozamożnej szlachty do stanu magnackiego.
Wewnątrzrodzinne uwarunkowania awansu w czasach wczesnonowożytnych*

Edward Opaliński

31 / *Elity władzy, elity prestiżu czy elity bogactwa?*

Jan Dziegielewski

41 / *Magnaci – członkowie elity posiadający możliwość skutecznego wpływu na decyzje
organów władzy Rzeczypospolitej*

Andrzej Rachuba

55 / *Magnateria – specyfika litewska*

Mariusz Markiewicz

75 / *NiefORMALNE elity w Europie nowożytnej*

Dariusz Makiła

85 / *Od moźnowładztwa do arystokracji w XVI–XVIII wieku. Casus szwedzki*

Krystyna Szelańska

103 / *Szlachta duńska i jej państwo*

Paweł Krokosz

111 / *Elity rządzące w Rosji w XVI–XVIII w. – wprowadzenie do problematyki*

133 / *Wokół kryteriów i terminologii – dyskusja*

II. Wokół postaw etycznych i systemów wartości

Łukasz Godlewski

151 / *Interes własny, państwa czy Kościoła? Senatorowie duchowni w walce o zachowanie uprzywilejowanej pozycji Kościoła w latach 1510–1537*

Beata Sawicka

173 / *Nieobyyczajności episkopatu Królestwa Polskiego (w związku z „Instrukcją” na synod piotrkowski z 1551 roku)*

Anna Kamler

189 / *Uwagi o edukacji moralnej synów szlacheckich w XVI-wiecznej Rzeczypospolitej*

Marian Chachaj

203 / *Kształtowanie etosu młodzieży magnackiej w obcych krajach (XVI–XVII w.)*

Jolanta M. Marszalska

219 / *Etyczne aspekty działań podejmowanych przez wojewodę krakowskiego Jana Magnusa Tęczyńskiego około zatrzymania rodowej fortuny*

Urszula Augustyniak

231 / *Konflikt wartości stanowych, patronackich i wyznaniowych w kręgu Radziwiłłów birzańskich w I. połowie XVII wieku*

Mariola Jarczykowa

255 / *Ekspresja wartości religijnych przez i wobec Radziwiłłów birzańskich*

Tomasz Kempa

273 / *Radziwiłłowie nieświescy i birzańscy – solidarność rodowa a kwestia wierności religii*

Waldemar Graczyk

307 / *Interes Kościoła, interes państwa czy interes rodu na przykładzie aktywności biskupa plockiego Stanisława Łubieńskiego (1574–1640)*

Przemysław Gawron

317 / *Wydatki hetmana wielkiego litewskiego Jana Karola Chodkiewicza na wojnę w Inflantach w latach 1604–1606*

Marta Kupczewska

331 / *Pomiędzy interesem prywatnym a dobrem publicznym – zaangażowanie wojewody kijowskiego Tomasza Zamoyskiego w organizację i przebieg kampanii chocimskiej 1621 roku*

Beata Gryko-Andrejuk

371 / *Choroba psychiczna? Relacje Jana Stanisława Sapiehy z rodziną i otoczeniem*

Paweł Jusiak

383 / *Obraz magnaterii w „Pamiętniku” Albrychta Stanisława Radziwiłła*

Krystyna Szelałowska

409 / *Corfitz Ulfeldt – arcyzdrajca, królewski zięć*

Jacek Krupa

423 / *„Nie skandalizowałem się ja nic” – świat wartości Andrzeja Chryzostoma Załuskiego*

Andrzej Klonder

435 / *Mieszczkańskie cnoty magnatów – gospodarność, oszczędność, skąpstwo. Refleksje nieco przewrotne*

Radosław Lolo

449 / *Towarzystwo Jezusowe a magnaci. Fakty i mity*

Urszula Anna Pawluczuk

463 / *Magnateria w życiu religijnym Wilna w XVIII wieku*

Andrzej Stroynowski

481 / *Od „Rybeńki” do „Panie Kochanku”. Zmiana wizerunku magnata w XVIII wieku*

Andrzej K. Link-Lenczowski

505 / *Magnackie i szlacheckie elity Rzeczypospolitej wobec niektórych kwestii związanych ze stosunkiem do Turków i Tatarów oraz Szwedów i Rosjan w dobie wojny północnej*

Jerzy Dygdała

521 / *„Magnates” doby saskiej w świetle gazet pisanych Andrzeja Cichockiego – obraz malowany ciemnymi barwami*

Karol Łopatecki

545 / *„Nie masz w tym nic osobliwego: ożenił się równy z równą”. Ślub Jana Klemensa Branickiego z Izabelą Poniatowską – ujęcie prawnomajątkowe*

Maria Czepe

567 / *Szkoły pałacowe w XVIII wieku. Rekonesans*

Dariusz Rolnik

579 / *Świat niematerialny w życiu aspiranta do „stanu magnackiego”. O systemie wartości i charakterze ostatniego wojewody podolskiego Leonarda Marcina Świeykowskiego (1721–1793)*

Tadeusz Srogosz

597 / *Granice wierności. Dylematy rojalisty Józefa Gabriela Stempkowskiego*

Bogdan Rok

625 / *Życie rodzinne Teofili z Radziwiłłów Morawskiej*

Bernadetta Manys

639 / *Wileńska „pompa funebris” Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki” w świetle „Kuriera Litewskiego” jako przykład magnackich obchodów uroczystości funeralnych*

Adam Kucharski

665 / *Życie prywatne magnaterii polskiej w przekazach gazet rękopiśmiennych z epoki stanisławowskiej (1764–1795). Typologia doniesień prasowych*

685 / *Indeks osób*